

Izvorni znanstveni rad
UDK [17.023.2+17.026.4]:[17:37.011.3-051]

KODEKS UČITELJA ZASNOVAN NA KANTOVOM NAUKU O DUŽNOSTI

Mladen Živković

Don Cvjetka Marasovića 6, Vis
mlazivko@inet.hr

Primljeno: 5. veljače 2009.

Eksplcitni učiteljski kodeks bitna je sastavnica profesije. Potrebno je ići za jedinstvenim kodeksom za hrvatske učitelje. Takav kodeks treba biti zasnovan na etičkim načelima, kratak, jasan i apstraktan. Jedino tako se može zaustaviti svojevrsna inflacija kodeksâ koja neće pomoći uspostavljanju profesionalne etike. U ovom radu dokazuje se da etičku osnovu učiteljskog kodeksa može pružiti etički nauk Immanuela Kanta. S tog stanovišta polazi se u analizu nekih postojećih etičkih kodeksa. Pokazalo se da analizirani etički kodeksi ne udovoljavaju kriterijima koji polaze od Kantove etike jer u njima prevladavaju imperativi spretnosti. Sokratova prisega H. von Hentiga najviše se približava ovim zahtjevima.

Ključne riječi: *etika Immanuela Kanta, kategorički imperativ, imperativi spretnosti, osnovne dužnosti, dostojanstvo čovjeka, Sokratova prisega*

Uvodne napomene

Radom želimo dati doprinos raspravi o kodeksu učitelja koja treba biti interdisciplinarna. Polazi se od filozofskih osnova jer je etika filozofijska disciplina. Ignoriranje potrebe filozofijskog fundiranja ove problematike ne može se prihvatiti. Nažalost, svjedoci smo bujanja svojevrsnog stručnog šovinizma koji je protivan etosu znanstvenog istraživanja. Osobito su psiholozi i pedagozi pozvani da blisko surađuju s filozofima. Treba istaknuti da bez interdisciplinarnе suradnje koja će uključiti filozofiju nije moguće utemeljeno i bez voluntarizma raspravljati o eminentnim životnim, odgojnim i pedagoškim temama kao što

su sreća, smisao života i odgoja, zdravo življenje, vrijednosti, znanje, profesionalna etika, etički kodeksi itd.

Jedan od bitnih elemenata za razlikovanje profesija s jedne, i neprofesija i zanimanja, s druge strane, jest postojanje profesionalne etike, koja se očituje u postojanju eksplicitnog profesionalnog kodeksa. Danas neke donedavne poluprofesije imaju profesionalne kodekse, kao npr. novinarstvo. U novije vrijeme nastoji se sačiniti profesionalne kodekse za učitelje. UNESCO je u *Preporukama za učiteljski status* od 5. listopada 1966. zahtijevao da »norme ponašanja i mjerila koja se utemeljuju u prirodi nastavničke djelatnosti treba definirati u suradnji s nastavničkim udrugama i onda ih se pridržavati« (Bašić i Richter, 1999, 259). U Sjedinjenim Državama postoji *Code of Ethics of the Education*. U Hrvatskoj postoji *Kodeks hrvatskih srednjoškolskih profesora* kojega se obvezuju poštovati članovi Nezavisnog sindikata zaposlenih u srednjim školama Hrvatske. Hartmut von Hentig u svojoj knjizi *Humana škola* (Hentig, 1997) zalaže se za *Sokratovu prisegu*. *Etički kodeks pedagoga* usvojen je na 4. Saboru pedagoga Hrvatske. U ovom radu će se raspravljati o mogućim etičkim zasadama i izvorima kodeksa učitelja i iz toga proizašlim načelima kojima se treba rukovoditi pri sastavljanju kodeksa. Time će biti ostvarene pretpostavke za kritičko čitanje nekih kodeksa za učitelje.

Zasnivanje kodeksa učitelja u etici Immanuela Kanta

Treba li donositi učiteljski kodeks ili prisegu? Razlika je bitna. Prišežu liječnici prilikom završetka medicinskog fakulteta. Prišežu vojnici da će ako zatreba dati svoj život u obrani domovine. Kodeksom se sugerira skup dužnosti kojih se treba pridržavati u obnašanju neke službe. Treba li prihvatiti kao samorazumljivo da i učitelji imaju svoj profesionalni kodeks, a ne prisegu? Prisega ima neupitnu obvezatnost i bolje bi odgovarala naravi učiteljskog poziva. To predlaže H. von Hentig u spomenutoj knjizi. Mijo Cindrić zalaže se za prisegu koju bi prihvaćali studenti pri preuzimanju diplome. On predlaže da polazište za hrvatski tekst prisege bude tekst R. Dottrensa (Cindrić, 1995, 135).

Bilo da je riječ o prisezi ili kodeksu, potreba njihovog etičkog zasnivanja je neupitna jer ne mogu biti zasnovani na vrhunaravnom. Filozofijsko ishodište kodeksa učitelja pokušat će se pronaći u Kantovim *Osnovama metafizike čudoređa* (Kant, 1953). Prvi razlog tome je u njegovom učenju o imperativima, drugi je u njegovu zasnivanju nauka

o dostojanstvu ljudske osobe, a treći je u sustavnom, za učitelje vrlo bitnom nauku o četirima osnovnim čovjekovim dužnostima.

Kant razlikuje tri vrste imperativa: kategorički imperativ koji je samo jedan, ali je formuliran na tri različita načina, te hipotetičke imperativne i imperativne spretnosti. Postojeći kodeksi za učitelje vrve imperativima spretnosti, te nemaju onu etičku relevantnost koja se od njih traži. Kant kaže:

»Ima dakle samo jedan jedini kategorički imperativ, a to je ovaj: *Radi samo prema onoj maksimi, za koju ujedno možeš htjeti, da postane općim zakonom.*« (Kant, 1953, 183)

Drua formulacija kategoričkog imperativa glasi:

»Radi tako, da čovječanstvo kako u tvojoj osobi, tako i u osobi svakoga drugoga svagda ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo.« (Kant, 1953, 192)

U postojećim kodeksima nailazimo na odjeke ovih odredaba, ali su one stavljene u takav kontekst da nemaju onaj značaj koji bi trebale imati. Za imperativne spretnosti Kant kaže da ih ima svaka znanost. Tko hoće svrhu taj će, ukoliko se vodi umom, naći i sredstvo da ostvari tu svrhu. Hipotetički imperativi u popularnom značenju uzdižu se često do čudoredne razine. Kant ove imperativne naziva imperativima mudrosti jer oni imaju za svrhu dovesti do blaženstva. Danas se u pravilu umjesto o blaženstvu govori o sreći. Ti su imperativi asertorični. Mudrost je prema Kantu »spretnost u izboru sredstava za svoju vlastitu najveću sreću« (Kant, 1953, 176). Nevolja je s blaženstvom u tome što su svi njegovi pojmovi: zdravlje, dug život, sreća, mnogo znanja, slava, moć ili bogatstvo svi odreda empirijskog porijekla, a to znači da se moraju uzeti iz iskustva. Ovo treba stalno imati na umu kada se raspravlja o sreći, zdravlju, uspješnosti bilo koje vrste i sličnim temama. Rasprava o njima nije nužno etička rasprava a to neupućeni u filozofiju previđaju. Kant smatra da roditelji, a mi bi dodali i škola, idu za tim da im djeca mnogo toga nauče.

»Ta je brižljivost tako velika, da kraj nje (roditelji i škola, op.a.) obično zanemaruju da im stvore i isprave sud o vrijednosti stvari, koji bi sebi možda htjeli učiniti svrhom.« (Kant, 1953, 178)

Budući da kategorički imperativ ima status čudorednog zakona, mi smo dužni bezuvjetno ga poštovati. Ono empirijsko štetno je, kaže Kant, po čistoću čudoreda. Kategorički imperativ obvezuje sva umna bića bez

izuzetka. On je *a priori* povezan s voljom umnog bića i obvezuje ga da čini tako kako bi trebao činiti makar se tako nikada ne događalo. Kategorički imperativ je objektivni, praktični i čudoredni zakon iz kojega Kant izvodi čovjekovu autonomiju i samosvršnost svakog umnog bića koje upravo po tome može biti svrha po sebi.

To Kantu omogućuje da zasnuje nauku o dostojanstvu svakog ljudskog bića. Sve u carstvu svrha ima cijenu ili dostojanstvo. Ono što ima cijenu ima nešto drugo kao ekvivalent:

»Što je naprotiv uzvišeno iznad svake cijene, dakle što ne dopušta ekvivalenta, to ima dostojanstva.« (Kant, 1953, 197)

Dodajmo ovome da Kant naučava da je čovjek kao umno biće ujedno samodjelatan i samozakonodavan. Iz toga Kant izvodi slobodu čovjeka. Čovjek je slobodan ukoliko je nezavisan od odredbenih razloga osjetilnog svijeta, ukoliko nije heteronoman. Sloboda nije iskustveni pojam, nego je ideja uma. Kategorički imperativ moguće je zato što ideja slobode osobu čini članom inteligibilnoga svijeta. Budući da je kategorički imperativ opći imperativ dužnosti, onda Kant iz njega izvodi osnovne dužnosti prema sebi i prema drugima. Podsjetimo na njih i uočimo koliko su te dužnosti zaboravljene u obrazovnom sustavu, odnosno pri izradbi nastavnih planova i programa.

Prva je dužnost svakog čovjeka prema sebi samome da ne podlegne nevoljama života i posegne za bilo čim što bi narušilo njegov tjelesni i duhovni integritet. Sve vrste ovisnosti dovode do teškog narušavanja duševnog i tjelesnog zdravlja i impliciraju u svojoj najradikalnijoj formi samoubojstvo koje se može dogoditi zbog droge, alkohola ili, uzmi-mo, raspamećene vožnje automobila. Razlog nemoralnosti tih čina jest samo u tome što njihova maksima ne može udovoljiti kriteriju poopćavanja koji zahtijeva kategorički imperativ. Takva maksima završava u proturječju sa samom sobom.

Za one koji bi trebali skrbiti o djeci i školi posebno je važna druga dužnost prema sebi. Nažalost, ona je posve zanemarena u školskom sustavu, koji bi, da bi bio s njom usklađen, trebao pretrpjeti ne reformu, nego razaranje. Dužnost je svakoga čovjeka da razvija svoje talente. Čovjekova je dužnost kultivirati sebe i svoje talente, poboljšati svoje prirodne dispozicije. Skrb za poučavanje mladih ljudi treba biti dužnost škole i učitelja. Kao umno biće dijete o tome treba biti poučeno od najranije dobi. Ono nužno treba htjeti razvijati svoje dispozicije jer će one poslužiti njegovim budućim ciljevima. U čovječanstvu se na-

laze dispozicije za njegovo neprestano usavršavanje. Bez poštovanja ove dužnosti čovječanstvo bi se održalo, ali se ne bi unaprjeđivalo i tako bi sebi zatvorilo vrata budućnosti. To je svojevremeno uočio Pavao Vuk-Pavlović, pa je otvorenost za budućnost naveo kao bit odgoja i obrazovanja.

Nakon dužnosti čovjeka prema sebi, slijede dvije osnovne dužnosti čovjeka prema drugim ljudskim bićima. Prva je dužnost prema drugima da ih ne obmanjujemo. Učitelj treba poučavati ljubav prema istini, a ne istinu samu. Ova dužnost je toliko važna da bi je mogli nazvati glavnom dužnošću učitelja. Kad se ona izgubi iz vida, nestaje bit odgoja i obrazovanja, a otvaraju se vrata indoktrinaciji i manipulaciji. Laž je nemoralna i maksime koje bi iz nje proizlazile ne mogu postati načelom općeg zakonodavstva. Čim se načelo vlastitoga probitka, koji se zasniva na tuđoj šteti, podigne do općeg načela, dolazi do proturječja sa samim sobom. Nadalje, onaj tko tako čini, s drugim postupa kao sa sredstvom. Takav druge ne cijeni kao umna bića te gazi humanitet. To je bit zla.

Druga osnovna dužnost čovjeka prema ostalim ljudskim bićima jest dužnost da drugome pomognemo u nevolji. Ne činiti nevolju drugome samo je negativan sklad sa drugim ljudima. Takva maksima je neodrživa. Pozitivna strana ove dužnosti je pomaganje drugima u nevolji.

Na osnovu ovih Kantovih teza utemeljiva je ljudska praksa kao takva, pa onda i iz nje izvedena pedagoška praksa kao socijalni i moralni čin. Ukoliko se nastava svede na puku izobrazbu, a ne i na odgoj, onda ovakova razmišljanja mogu samo smetati, pa nema nikakove potrebe za etikom niti za etičkim kodeksima. O tome da je, nažalost, odgoj danas postao znanost i kako je odgoj postao metoda, a ne duhovni način življenja, inspirativno piše Damir Barbarić (Barbarić, 2001), analizirajući teze njemačkog filozofa E. Finka.

Osnovne odredbe učiteljskog kodeksa zasnovanog na etici Immanuela Kanta

Ako bi slijedili Kanta, tada bi svaki etički kodeks trebao polaziti od odredbe koja bi odgovarala jednoj od spomenutih formulacija kategoričkog imperativa. Nužno je njegovo proširenje koje će obuhvatiti i dvije osnovne dužnosti prema sebi i dvije osnovne dužnosti prema drugome i to na način da se u njih uključi specifičnost učiteljskog poziva. Iz toga proizlazi da bi svaki kodeks za učitelje morao imati pet osnovnih teza: kategorički imperativ i četiri odredbe koje govore o odnosu

učitelja prema sebi i prema drugima. Ti »drugi« u učiteljskom pozivu su njegovi učenici, potom kolege i u konačnici šira socijalna sredina, odnosno država. Iz ovoga slijedi da bi jezgra etičkog kodeksa za učitelje mogla glasiti ovako:

1. Učitelj treba poučavati tako da su mu učenici svagda svrha a nikada sredstvo.
2. Učitelj treba živjeti tako da se hrabro nosi s nevoljama života, ničim ne narušava svoj tjelesni i duhovni integritet i tome poučava svoje učenike. (Učitelj kao uzor.)
3. Učitelj svagda treba rasti kao duhovna osoba koja unaprjeđuje svoje znanje i umijeće poučavanja, a svojim učenicima pomaže da otkriju svoje talente i da ih razvijaju.
4. Učitelj treba biti istinoljubiv i tome poučavati svoje učenike.
5. Učitelj treba pomagati ljudima i tome poučavati svoje učenike.

Ova jezgra, s mogućim manjim izmjenama i proširenjima koja bi uvažavala specifičnost učiteljskoga poziva, mogla bi biti dostatna za formuliranje učiteljskoga kodeksa. Iz ovoga je razvidno da učiteljski kodeks treba imati sustavno filozofijsko utemeljenje, da treba biti konzistentan, ali općenit i sažet. U kodeksu svakoj od ovih dužnosti treba posvetiti pozornost, ali ne jednoj nauštrb druge ili da se neke uopće ne spominju. Time su stvorene pretpostavke za prosudbu nekoliko postojećih kodeksa.

Analiza nekoliko postojećih kodeksa

1. *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Već sam naslov upućuje na ozbiljne dvojbe. Prvo se postavlja pitanje hoćemo li ćemo otići tako daleko da donosimo kodekse za različite poslove u okviru struke? Ako da, a to se ovdje sugerira, onda nam treba kodeks za istraživanje s djecom. No, tada je bolje reći, da budemo nedvosmisleni, za istraživanja *nad* djecom, jer su ona tu *a priori* sredstva i objekti. Tada će nam zatrebati i kodeks za ocjenjivanje i tako dalje bez kraja.

Očito je da su autori ovim dokumentom previdjeli temeljnu karakteristiku kodeksa a to je da bude općenit. Pisci kodeksa smatrali su dostatnim pravno, ali ne i etički utemeljiti kodeks. Da su ga pokušali etički utemeljiti, jer u naslovu stoji riječ 'etika', a to je filozofijska disciplina, onda bi valjda uočili nesklad između naslova i sadržaja ovoga kodeksa. Scijentizam ovoga kodeksa najbolje se iščitava iz ovoga citata:

»Cilj istraživanja s djecom i o djeci jest širenje i produbljivanje općega, znanstvenoga i stručnog znanja o djeci – tjelesnim, psihološkim i socijalnim aspektima njihova funkcioniranja.« (*Etički kodeks*, 2003, 531)

Tako smo saznali da djeca funkcioniraju, a mislili smo da djeca žive izvornim životom a strojevi funkcioniraju. To nije slučajna greška u izričaju. Istraživači će u istraživanju s djecom poštovati mnoštvo različitih načela. Između ostalih, istraživači će uvažavati i poštovati različita seksualna opredjeljenja djece! Očita je sklonost nekritičkom preuzimanju načela iz političkih deklaracija i mnoštva pravnih normi. Sastavljači ovoga kodeksa nekritički su se oslonili na angloameričku filozofsku tradiciju. Tako su u dodatku definirali 19 pojmova uz pomoć sličnog dokumenta sastavljenog u Australiji 1999. godine. Tamo čitamo da je:

»Etika – proučavanje morala i vrijednosti, ispravnog i neispravnog ponašanja, pravde i nepravde, vrline i poroka, dobra i zla – i s tim povezanih pojmova i načela.« (*Etički kodeks*, 2003, 535)

Dakle, previđa se da je etika filozofska disciplina, da ona nije nikakvo puko proučavanje ili znanost nego da istražuje, kako smo vidjeli kod Kanta, mogućnost i pretpostavke moralnog čina. Pojmovi pravde i nepravde, ispravnog i neispravnog, sreće itd., etički su irelevantni, a daleko su bitniji pojmovi slobode, samoodređenja, dostojanstva ljudske osobe, uma itd.

2. *Code of Ethics of the Education Profession*. Ovaj kodeks se primjenjuje u Sjedinjenim Državama. Sastoji se od preambule i dvije skupine od po osam načela. U prvoj skupini su načela kojih se učitelj treba pridržavati u odnosu s učenikom, a u drugoj su ona koja određuju odnos učitelja i društvene sredine s naglaskom na odredbama koje obvezuju učitelja u zaštiti profesije.

U preambuli se ističe da učitelj polazi od priznanja vrijednosti i digniteta svakoga ljudskoga bića. Ističe se vrijednost traženja istine, poštovanje vrijednosti i njegovanje principa demokracije. Naglašava se zaštita slobode učenja i poučavanja i jednakih šansi za sve u obrazovanju. Učitelj treba težiti za najvišim etičkim standardima u obrazovanju. Samo tako može očekivati priznanje i povjerenje učenika, roditelja, kolega i društva. Učitelj treba prepoznati veličinu odgovornosti koja je prisutna u procesu odgoja i obrazovanja. Učitelj treba pomoći svakom učeniku da ostvari svoje mogućnosti kako bi postao valjan i koristan član društva. Zbog toga učitelj poučava tako da potiče istraživalački

duh u stjecanju znanja. Učitelj se obvezuje da neće učenika ometati u neovisnom traženju istine i drugačijih pogleda. Zaštitit će ga od svega što bi moglo štetiti poučavanju, zdravlju i sigurnosti. Odnosit će se prema svim učenicima jednako. Čuvat će kao profesionalnu tajnu ono što mu učenik povjeri ili sazna o učeniku tijekom poučavanja. Neće zloračiti profesionalne odnose za privatnu korist.

Obvezama čuvanja profesije u ovom kodeksu posvećena je velika pozornost. Izdvojimo kao relevantno da učitelj neće svjesno lagati ili zlonamjerno govoriti o kolegama. Neće učiniti ništa što bi ga moglo korumpirati.

Opsežnost je karakteristika ovoga kodeksa, ali pored toga nije dovoljno naglašena distanca spram države. Izrazito visoko vrednovanje učiteljskog poziva jedna je od pozitivnih karakteristika ovoga dokumenta. Nedostaci su što je pisan pod utjecajem političko-pravnih izvora te se uvode političke kategorije kao npr. njegovanje demokratskih načela. To nije samorazumljivo i podložno je političkim uvjerenjima. Kodeksom je trebalo više naglasiti dužnost učitelja da razvija svoje umijeće i znanja. Zalaže se za jednake šanse u obrazovanju za sve iako je poznato da u američkom društvu postoje izrazito velike socijalne nejednakosti, tolike da se može govoriti o kastinskim nejednakostima, prije nego li o klasnim nejednakostima, a koje izravno utječu na životne izgled pojedince. Tako se u kodeks unose odredbe koje se ne mogu ostvariti jer su izvan učiteljevog utjecaja. Uglavnom se navode tehnički imperativi, odnosno imperativi spretnosti, koji nisu primarno etički imperativi i dužnosti. Unatoč tome, ovaj kodeks može biti jedna od polaznih osnova kodeksa za hrvatske učitelje.

3. *Kodeks hrvatskih srednjoškolskih profesora.* Ovaj kodeks nastao je nakon uspostave samostalne hrvatske države, pa je razumljivo da se u kodeksu nalaze neke odredbe koje sigurno u drugim okolnostima ne bi u nj ušle. Pri tome mislimo na spominjanje hrvatske države, Ustava, prava čovjeka, njegovanje narodne kulture i tradicije, brigu za hrvatski književni jezik, domoljublje... Tim pojmovima ne može biti mjesto u kodeksu učitelja. Kodeks čak spominje institucije i službe kojima također nije mjesto u kodeksu kao: stručne udruge i sindikat, državne prosvjetne činovnike, kao na primjer nadzornike i savjetnike. Autori su što više toga željeli staviti u Kodeks pa je on preopsežan i etički uglavnom irelevantan. Kodeks posebno apostrofira vrednovanje i ocjenjivanje rada učenika. Toj komponenti učiteljskoga posla nikako ne može biti mjesto u kodeksu. Znakovito je da je do toga uopće došlo. Rečeno vri-

jedi i za izdvajanje stručnog usavršavanja: učitelji su dužni rasti kao duhovne osobe, u tom rastu stručno usavršavanje je samo mali segment ovoga zahtjeva. Ovaj kodeks je nepregledan i nije dobro sročeno, jer svaki kodeks treba udovoljiti zahtjevu jezgrovitosti i jasnoće. U ovom kodeksu nalazimo izraze kao što su umni napredak, čuvstveni napredak, jedinstvo riječi i djela, vjera u prava čovjeka itd., a oni dozvoljavaju vrlo heterogene interpretacije. Neki stavci su nekonzistentni, npr. stavak broj 5 govori o štovanju učenikove osobnosti, brizi za njegov umni i čuvstveni napredak, da bi potom bilo apostrofirano vrednovanje i ocjenjivanje učenikova rada! Nekonzistentnost, opsežnost, nesustavnost i etička irelevantnost bitni su nedostaci ovoga kodeksa. Bio je ovo hvale vrijedan pokušaj vraćanja dostojanstva učiteljskom pozivu, ali ga je zadesila najgora moguća sudbina: sustavno je prešućen.

4. *Kodeks pedagoga* obvezuje školske pedagoge. Nameće se nekoliko pitanja: Je li bilo potrebno ovaj dokument donositi za srednjoškolske pedagoge ako već postoji *Kodeks hrvatskih srednjoškolskih profesora*? Nije jasno koji je kodeks mjerodavniji? Treba li donijeti i kodekse za nastavnike pojedinih nastavnih predmeta? Čini se da je ovaj kodeks više posljedica moderne inflacije »etičkih« kodeksa kojima se danas hoće svakome pridati visok profesionalni status i značaj. Ovaj kodeks ne proizlazi iz brige za etičkim fundiranjem profesije. Ovaj kodeks obvezuje pedagoga na takav pristup u radu s učenicima, roditeljima, učiteljima i suradnicima u kojemu će imati aktivnu stručnu ulogu u okruženju odgojno-obrazovne ustanove te će nastojati stalno razvijati i unaprjeđivati svoju profesionalnost i pedagoške profesije u cjelini. U tekstu kodeksa pedagozi mogu pročitati dvadesetak naputaka o odnosu s učenicima, roditeljima, ustanovom i suradnicima te s neposrednim okruženjem odgojno-obrazovne ustanove. To je zbirka odredaba koje nemaju u sebi ništa od etosa učiteljskog poziva. Za ovaj kodeks može se ustvrditi da je skup teza koje su nesustavne, a to znači slučajno odabrane i etički posve irelevantne. To je prije stručni bonton za pedagoge nego etički kodeks.

5. *Sokratova Prisega* H. von Hentiga. Ovaj autor predlaže dobrovoljnu prisegu koju on naziva *Sokratova prisega*, a koju bi učitelj prihvaćao pismenom potvrdom prilikom zaposlenja. Tekst prisega ima 17 obveza. U središtu najvećeg broja je napor oko brige da dijete odraste u osobu, te potom ohrabrivanje djeteta da ne bude konformist, već da se odvaži stvarati bolji svijet od onoga koji je zateklo. Učitelj treba poučavati učenika tako da ga ovaj nadrase, želi reći Hentig. Njegove teze

nisu sve izvorne pa se neke mogu naći i u drugim kodeksima ali ono čega nema ni u jednom drugom kodeksu je duboki humanistički patos ove prisege. Zahvaljujući tom humanizmu, *Sokratova prisega* daleko nadilazi sve iščitane kodekse. Oni koji se odvažavaju pisati učiteljske kodekse ignorirajući teze von Hentiga, dokazuju svoju nekompetentnost. Samo je ovaj autor između ostaloga rekao da se učitelj treba zalagati za djetetovo tjelesno i duhovno jedinstvo, da dijete treba slušati i uzimati ozbiljno kao i odrasle te da će učitelj tražiti djetetovo odobrenje za sve što će činiti glede njegove osobe. Posebno treba istaknuti Hentigov zahtjev da učitelj neće lomiti djetetovu volju – ni kad mu se čini da je nerazumna. Lomljenje djetetove volje jedan je od nekoliko »smrtnih grijeha« škole. Učitelj se ovom prisegom obvezuje da će poučiti dijete da mu razum ovlada voljom, poučiti ga kako se koristiti razumom, osposobiti ga za odgovornost. Samo je Hentig naglasio da neće podčiniti dijete svijetu kakav jest već da će ga poučiti da spozna kakav je dobar život, da će mu pružiti viziju boljeg svijeta i uvjeriti ga da se ona može ostvariti. To je brana pogubnom konformizmu u odgoju. Jedino u takvom odgajateljskom etosu učitelj može izići u susret izvornom mladenačkom nezadovoljstvu s postojećim. Potom von Hentig kaže da se učitelj njegovom prisegom obvezuje: »Poučiti učenika istinoljubivosti, a ne istini...« (Hentig, 1997, 258). Iz ove teze iščitavamo izvorni istraživalački, znanstveni i filozofski eros koji je čvrsta brana svakoj indoktrinaciji i manipulaciji. Kada pak von Hentig kaže da se učitelj ovom prisegom obvezuje »sam ću mijenjati svijet na bolje«, »javno ću obrazlagati svoja uvjerenja«, »prihvaćat ću kritiku stručnjaka«, onda je jasno da su učitelju postavljeni maksimalni zahtjevi. U zadnjoj odredbi ove prisege saznajemo zašto je ovo *Sokratova prisega*: »Usprotivit ću se ipak svim osobama i odnosima (...), pa i propisima službe ako budu sprječavali namjere koje sam ovdje iznio« (Hentig, 1997, 259).

Von Hentig je ovom prisegom sačinio tekst čiji bi duh trebao sadržavati svaki učiteljski kodeks. On nas poučava učiteljskoj obazrivosti, ljubavi, otvaranju perspektive budućnosti i nonkonformizmu. Ova prisega egzemplarno razvija teze koje proizlaze iz Kantove etike koje je srž da etika negira postojeće jer dobro moramo činiti pa makar to nitko ne čini. Ona pokazuje kako su učitelji stvaraoci novoga, budućnosti i onoga što još nije bilo. U postojećem globalnom totalitarnom pokoravanju svega i svakoga svim sredstvima, razumljivo je da se ove teze prešućuju.

Zaključak

Polazeći od Kanta pokazali smo da je njegova formulacija kategoričkog imperativa i nauk o osnovnim dužnostima dobar naputak za formuliranje učiteljskog kodeksa. Školu je potrebno promijeniti na način da poučava osnovnim dužnostima, odnosno da nađe potrebnu mjeru između zadatka da odgaja i obrazuje za zanimanje i život u zajednici s jedne strane, i da odgaja učenika da bi postao osoba koja razvija svoje osobne talente i stvara novi svijet, s druge strane. Razmatrani kodeksi učitelja mogu biti korišteni kao polazni pokušaji u sastavljanju kodeksa hrvatskih učitelja. Njihova je najveća manjkavost da su nesustavni, u njima prevladavaju imperativi spretnosti pa zbog toga nisu primarno etički kodeksi. Pokazalo se da treba napustiti praksu inflacije kodeksa koja se očituje u donošenjima specifičnih vrsta kodeksa za pojedine aktivnosti ili pojedine specijalnosti unutar profesije.

Za svaki profesionalni kodeks presudno je da bude konzistentan. To može biti ako je filozofijski i znanstveno utemeljen. Tek tada će biti sustavan, jezgrovit, jasan u izričaju i neovisan od političko-pravnih deklaracija i normi. Osobito je važno da kodeks zaživi u stručnoj javnosti. Kodeks nema svrhe ukoliko njegovo provođenje nije predmet žive rasprave i interesa stručne javnosti.

Literatura

- Bašić, S. i Richter, T. (1999), »Pedagoška etika – komponenta pedagoške kompetencije«, u: Rosić, V. (ur.), *Nastavnik – čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju*. Rijeka: Filozofski fakultet, str. 259–265.
- Barbarić, Damir (2001), *Približavanja*. Zagreb: Demetra.
- Cindrić, Mijo (1995), *Profesija učitelj u svijetu i Hrvatskoj*. Velika Gorica–Zagreb: Persona.
- Dokumenti (2003), »Kodeks istraživanja s djecom«, *Napredak* 144(4), str. 529–537.
- National Education Association (2002), *Code of Ethics of the Education Profession*. www.nea.org/aboutnea/code.html.
- Hentig, von Hartmut (1997), *Humana škola*. Zagreb: Educa.
- Kant, Immanuel (1953), *Osnove metafizike čudoređa*. Zagreb: Matica hrvatska.

TEACHERS' CODE BASED ON KANT'S STATEMENT OF DUTY

Mladen Živković

The explicit teachers' code is an essential part of teaching profession. The unitary code for Croatian teachers is needed. Code should be based on ethical principles, short, clear, and abstract. Only that could prevent inflation of codes which will not improve establishment of professional ethics. This paper demonstrates that ethical foundation of teachers' code could be found in ethical doctrine of Immanuel Kant. This represents standing point for analysis of some existing ethical codes. Paper indicates that those ethical codes are greatly influenced by imperatives of resourcefulness and therefore do not match criteria based on Kantian ethics. H. von Hentig Socratic Oath is the one that most closely embraces those demands.

Key words: *Kantian ethics, categorical imperative, imperatives of resourcefulness, basic duties, dignity of man, Socratic Oath*